

Sumienie na ławie oskarżonych

„Tyran czy przyjaciel?” — symulacja procesu filozoficznego

Czas: 90 min (2 × 45)

Klasa: I-III LO /
technikum

Metoda: Philosophical
Trial + gamifikacja

Grupy: 4-5 os.

01 · CELE LEKCJI

Cel główny

Poprzez symulację procesu sądowego uczniowie skonfrontują klasyczne koncepcje sumienia (Sokrates, Kant, Nietzsche, Freud), rozwiną umiejętności argumentacji filozoficznej oraz pogłębią refleksję nad własnym sumieniem.

Cele operacyjne — uczeń potrafi:

- Rozróżnić ujęcie sumienia jako głosu wolności wewnętrznej (Sokrates — *daimonion*; Kant — autonomia moralna) od ujęcia sumienia jako narzędzia kontroli społecznej (Nietzsche, Freud)
- Analizować dylemat moralny z perspektywy wybranej koncepcji filozoficznej sumienia
- Konstruować spójną i uargumentowaną wypowiedź filozoficzną w formie mowy procesowej
- Prowadzić dialog filozoficzny z zachowaniem kultury dyskusji i szacunku dla rozmówcy
- Formułować własną, przemyślaną refleksję nad rolą sumienia w życiu jednostkowym i społecznym

02 · PRZEBIEG LEKCJI

FAZA 1 Diagnostowanie wiedzy wstępnej i motywacja

10 min

Nauczyciel zapisuje na tablicy lub wyświetla pytanie prowokujące:

„Gdyby sumienie było osobą — byłoby Twoim najlepszym przyjacielem czy najgorszym wrogiem? Dlaczego?”

Pytanie otwierające dyskusję · można użyć Mentimetera lub kartek

Uczniowie uzupełniają część „Przed lekcją” anonimowej ankiety (Załącznik 1): „Sumienie to... (jedno zdanie)”. Wyniki posłużą do porównania po lekcji i uwidocznienia ewolucji myślenia uczniów.

FAZA 2 Przygotowanie do procesu — praca w grupach

20 min

Nauczyciel dzieli klasę na grupy, rozdaje Karty Ról (Załącznik 2) i materiały źródłowe (Załącznik 4). Każda grupa ma 15 minut na przygotowanie.

Prokuratura	Nietzsche + Freud	Formułuje akt oskarżenia: sumienie jako internalizacja społecznej kontroli i represja popędów.
Obrona	Sokrates + Kant	Przygotowuje 3-minutową mowę obrończą (struktura w Zał. 4) z cytatami z ZPE.
Świadkowie (3 grupy)	Każda — jeden dylemat	Analizują wybrany dylemat moralny i zeznają z perspektywy bohatera (Zał. 3).
Ława przysięgłych	Słucha, pyta, głosuje	Notuje argumenty, zadaje pytania, głosuje tajnie, formułuje uzasadnienie wyroku.
Dziennikarz sądowy	Live-relacja	Prowadzi relację na Padlecie lub notuje kluczowe cytaty i zwroty akcji procesu.

FAZA 3 Proces sądowy

40 min

Sala ustawiana jest na wzór sali sądowej (ławka oskarżonych, mównica, miejsca ławy przysięgłych). Nauczyciel pełni rolę sędziego — pilnuje czasu, czuwa nad kulturą wypowiedzi i przyznaje punkty.

E t a p	Przebieg	Czas
1	Odczytanie aktu oskarżenia przez Prokuraturę	3 min
2	Mowa obrończa	3 min
3	Zeznania świadków + pytania krzyżowe (Prokuratura i Obrona)	20 min
4	Mowy końcowe — Prokuratura i Obrona	6 min
5	Narada i tajne głosowanie ławy przysięgłych	5 min
6	Ogłoszenie wyroku i ustne uzasadnienie	3 min

Gamifikacja — punkty przyznaje nauczyciel na bieżąco: 1 pkt za trafny argument filozoficzny, 2 pkt za argument poparty cytatem źródłowym, 1 pkt za skuteczne pytanie krzyżowe.

FAZA 4 Refleksja metapoznawcza

15 min

Uczniowie wracają do ankiety (Załącznik 1, część „Po lekcji”) i odpowiadają na pytania:

- Czy proces zmienił Twoje spojrzenie na własne sumienie?
- W świecie algorytmów i *cancel culture* — czy sumienie jest jeszcze potrzebne?
- Która z przedstawionych koncepcji wydaje Ci się najbliższa Twojemu doświadczeniu?

Pisemna refleksja (5 min): „List do własnego sumienia — jedna rzecz, którą mu dziś powiem.”
Chętni odczytują fragmenty — możliwość krótkiej rozmowy w kręgu.

FAZA 5 Synteza i praca domowa

5 min

Nauczyciel syntetyzuje kluczowe napięcia filozoficzne: **autonomia vs. heteronomia sumienia** oraz **sumienie jako dar vs. przekleństwo wolności**. Podkreśla, że spór ten jest żywy współcześnie — w etyce stosowanej, psychologii moralności i filozofii politycznej.

Uczniowie wybierają jedną z form pracy domowej:

- **Mem / TikTok:** „Sumienie w 2026 roku” — forma cyfrowa lub graficzna
- **Esej filozoficzny:** „Moje sumienie vs. sumienie Raskolnikowa” — min. 300 słów
- **Podcast (60 sek.):** „Rozmowa z moim sumieniem” — nagranie audio lub wideo

03 · MATERIAŁY POMOCNICZE DLA UCZNIÓW

Załącznik 1 · Ankieta „Sumienie to...”

Imię i nazwisko (opcjonalnie): Klasa:

Przed lekcją: Sumienie to

.....

Po lekcji: Sumienie to

.....

Co się zmieniło?

Załącznik 2 · Karty ról

Prokurator

Oskarża sumienie jako narzędzie kontroli społecznej, represji popędów i uniformizacji jednostki. Odwołuje się do myśli Nietzschego („sumienie jako mordęga” i resentment) i Freuda (super-ego jako uwewnętrznione zakazy społeczne). Cele: wykazywać sprzeczności, atakować argumenty Obrony.

Obrońca

Broni sumienia jako głosu wolności i godności człowieka. Odwołuje się do daimonionu Sokratesa i koncepcji autonomii moralnej Kanta. Dys-ponuje gotową strukturą mowy (Zał. 4). Cele: wykazać, że bez sumienia wolność jest iluzją.

Świadek

Zeznaje na podstawie wybranego dylematu moralnego (Zał. 3). Opisuje, jak sumienie działało (lub milczało) w konkretnej sytuacji. Odpowiada na pytania Prokuratury i Obrony. Cel: wnieść do procesu perspektywę życiową i literacką.

Przysięgły

Słucha argumentacji obu stron, notuje kluczowe tezy. Może zadawać pytania świadkom. Głosuje tajnie po mowach końcowych. Formułuje pisemne uzasadnienie wyroku (2-3 zdania). Cel: wydać sprawiedliwy, argumentowany werdykt.

Dziennikarz sądowy

Notuje przebieg procesu: kluczowe argumenty, cytaty, zwroty akcji. Prowadzi „live-relację” na Padlecie lub na tablicy. Po procesie odczytuje krótkie podsumowanie — „nagrówek” artykułu z procesu. Cel: zewnętrzna perspektywa obserwatora.

Załącznik 3 · Dylematy moralne dla świadków

Raskolnikow — F. Dostojewski

Zbrodnia i kara

Raskolnikow zabija lichwiarke, przekonany o własnej wyjątkowości moralnej. Wyrzuty sumienia, które go potem dręczą, interpretuje to jako słabość lub jako dowód swojej „zwyczajności”. Pytanie: Czy sumienie jest tu katem, który zniszczył jego teorię, czy mechanizmem oczyszczenia? Czy można je wyłączyć siłą woli?

Whistleblower w korporacji

Dylemat lojalności i prawdy

Pracownik odkrywa nielegalne praktyki firmy szkodzące konsumentom. Ujawnienie — złamanie lojalności, utrata pracy, ryzyko prawne. Milczenie — współdziałanie w krzywdzie. Pytanie: Czy sumienie ma obowiązek działania, gdy narusza porządek społeczny? Jak zachowałby się Kantowski podmiot autonomiczny?

Żołnierz i rozkaz

Dylemat posłuszeństwa i odpowiedzialności

Oficer otrzymuje rozkaz wykonania działania sprzecznego z własną oceną moralną. Wykonanie — zdrada sumienia, alibi „wypełniłem obowiązek”. Odmowa — narażenie się na konsekwencje, ale zachowanie własnej integralności. Pytanie: Czy „miałem rozkazy” jest usprawiedliwieniem moralnym? Czego wymagałby Kant? Czego sobie poradził Sokrates?

Załącznik 4 · Cytaty źródłowe — wyłącznie dla Grupy Obrończej

Materiały opracowane na podstawie zasobów Zintegrowanej Platformy Edukacyjnej (ZPE).

Sokrates — daimonion

Źródło ZPE: <https://zpe.gov.pl/a/przeczytaj/D12dRvmiq>

„To u mnie tak już od chłopięcych lat: głos jakiś się odzywa, a ilekroć się zjawia, zawsze mi coś odradza, cokolwiek bym przedsiębrał, a nie doradza mi nigdy.”

Sokrates o daimonionie (oprac. A. Trojanowski, ZPE) · daimonion działa wyłącznie negatywnie — powstrzymuje, nigdy nie nakazuje

Kant — sumienie i autonomia

Źródło ZPE: <https://zpe.gov.pl/a/przeczytaj/DPX3ZTJka>

„Jeśli posiadam książkę, która zastępuje mi rozum, opiekuna duchownego, który zamiast mnie posiada sumienie, [...] nie muszę sam o nic się troszczyć.”

I. Kant, Co to jest Oświecenie? (1784) · Sapere aude! — Miej odwagę posługiwać się swym własnym rozumem

Gotowa struktura 3-minutowej mowy obrończej:

(1) Teza — 30 sek.	„Sumienie nie jest tyranem ani narzędziem stada — jest jedynym autentycznym głosem wolności i godności człowieka.”
(2) Sokrates — 1 min.	Daimonion jako wewnętrzny strażnik wolności — głos, który nie nakazuje, lecz chroni przed błędem. Cytaty powyżej.
(3) Kant — 1 min.	„Co to jest Oświecenie?” (1784): autonomia rozumu jako warunek dojrzałości moralnej. Krytyka zewnętrznego „opiekuna sumienia”. <i>Sapere aude!</i>
(4) Synteza — 30 sek.	Sumienie jako akt odwagi i godności — wezwanie do samostanowienia, nie do uległości.

04 · EWALUACJA

Załącznik 5 · Rubryka oceniania — widoczna dla uczniów przed lekcją

Kryterium	Punkty	Wskaźniki oceniania
Argumentacja filozoficzna	0-5 pkt	Trafność odwołań do koncepcji filozoficznych; spójność rozumowania; użycie źródeł
Kreatywność i zaangażowanie	0-3 pkt	Oryginalność argumentów; aktywny udział w dyskusji; praca na rzecz grupy
Kultura dyskusji	0-2 pkt	Szacunek dla rozmówców; słuchanie aktywne; reagowanie na argumenty innych
Łącznie	max. 10 pkt	<i>Rubryka przekazywana uczniom przed lekcją — służy samoewaluacji</i>

05 · BIBLIOGRAFIA

- [1] Trojanowski, Aleksander. *Sokrates — pierwszy filozof etyk* [online]. ZPE. Dostępny w: <https://zpe.gov.pl/b/sokrates---pierwszy-filozof-etyk/PCyMjbfGj> [dostęp: 28.03.2026].
- [2] Trojanowski, Aleksander. *Nauczanie Sokratesa* [online]. ZPE. Dostępny w: <https://zpe.gov.pl/b/nauczanie-sokratesa/Pkvht186c> [dostęp: 28.03.2026].
- [3] Kant, Immanuel. *Co to jest Oświecenie?* (1784). Materiał ZPE. Dostępny w: <https://zpe.gov.pl/a/przeczytaj/DPX3ZTJka> [dostęp: 28.03.2026].
- [4] Sokrates o daimonionie. Materiał ZPE. Dostępny w: <https://zpe.gov.pl/a/przeczytaj/D12dRvmiq> [dostęp: 28.03.2026].